

Ekonomporträtt:

Staffan Burenstam Linder – en fritänkare

MATS LUNDAHL är professor i utvecklings ekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm. mats.lundahl@hhs.se.

Artikeln är en kortare version av ”Att tänka själv: ett intellektuellt porträtt av Staffan Burenstam Linder”, i: Bengt Jönsson (red), *Läkemedel: Kostnad eller resurs?* Stockholm: EFI, Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, 2001.

Staffan Burenstam Linder (SBL) (1931-2000) var en ”idémänniska”. De flesta akademiker får vara glada om de har haft en bra vetenskaplig idé under sin livstid. SBL hade åtminstone två, kanske fler; det beror lite på hur man räknar. Ännu färre kan räkna med att de av andra skall identifieras med sina idéer. Vad ”The Linder Thesis” är, vet alla utrikeshandelskonomer. Den andra idé man främst förknippar med SBL, den om tidens knapphet, var han inte ensam om, men hans tillämpning av den var klart originell.

Studier

Latinstudenten SBL skrevs in vid Handelshögskolan höstterminen 1951 och blev civilekonom i januari 1954, efter att ha läst nationalekonomi, företagsekonomi och ekonomisk geografi i lika delar. Nationalekonomi var hans bästa ämne. Han tenderade för Bertil Ohlin, och i nationalekonomi var han amanuens 1952-53. SBL skrev sin licentiatavhandling för Bertil Ohlin, om ekonomiska unioner (SBL, 1958). Ekonomisk integration berörde SBL också i sitt bidrag till den festskrift till Charles Kindleberger som gavs ut 1971 (SBL 1971). Han utgick då från den beteendevetenskapliga företagsteorin (t ex Cyert och March 1963) och dess betoning av tekniska framsteg och innovationer som resultat av sökprocesser. Den centrala frågeställningen är hur handel kan underlätta sökandet, via demonstrationseffekter, ökade kontakter, marknadsutvidgning och ökat konkurrenstryck. Tullunioners roll i sammanhanget är att de ökar konkurrensen mellan länder med likartad produktionsstruktur, vilket kan resultera i en mer aktiv anpassningsprocess.

”The Linder Thesis”

Skrifterna om ekonomisk integration är inga direkt djuplodande verk. Klart originell är däremot den bok som SBL disputerade på i maj 1961, *An Essay on Trade and Transformation*, som innehöll vad som i den internationella litteraturen har kommit att kallas ”The Linder¹ Thesis”. I doktorsavhandlingen går han till attack mot den då förhärskande utrikeshandelsteorin, den som baseras på omallokering av produktionsfaktorer och på skillnader i faktorutrustning. I stället delar han in länder i två kategorier: u-länder och tillväxtländer. De förra antas sakna förmåga att omallokera produktionsfaktorerna från en sektor till en annan, medan i tillväxtländerna omflyttningen är friktionsfri.

¹ SBL var internationellt känd inte som Burenstam Linder utan som Linder.

Tack för all hjälp till Krister Andersson, Per-Jonas Eliæson, Birgit Friggebo, Ulf Gerdtham, Carl B Hamilton, Lena Hildeby, Camilla Karlström, Rolf Linné, Christina Rapp Lundahl, Lars Nabseth, Christina Norrby, Rune Rydén, Maria Samuelsson, Bengt Stymne, Bo Södersten, Björn Thalberg, Lisa Tilert och Lilian Öberg.

SBLs modell för u-länderna bygger på idén om en malthusiansk låginkomst- eller befolkningsfälla (Leibenstein 1954, Nelson 1956, Hagen 1959). När per capitainkomsten ökar växer såväl befolkningen som nationalinkomsten. På låga per capitainkomstnivåer växer inkomsten snabbast, men förr eller senare nås en punkt där befolkningen växer lika snabbt, och därefter är det befolkningen som växer snabbast. Detta skapar stabila jämviktstillväxtbanor, som det inte går att komma ifrån genom marginella förändringar. Det fall som SBL studerar är det stationära, när denna jämvikt återfinns på existensminimum, där varken befolkningen eller nationalinkomsten ökar. I utgångsläget (autarki) har den stationära ekonomin en enda sektor som producerar för hemmamarknaden. När utrikeshandeln så öppnas, splittras ekonomin i en exportsektor och en importkonkurrerande sektor. I den förra ökar tillväxten, eftersom sektorn kan sälja sina produkter till bättre priser än tidigare. En ny jämviktstillväxtbana etableras på en högre per capitainkomstnivå. Den importkonkurrerande sektorn däremot raderas ut, eftersom inkomsterna sjunker under existensminimum, och ingen omallokering är möjlig. Det går då inte att hävda att öppnandet av handel leder till ökad välfärd – eftersom en del av befolkningen dör.

I tillväxtländerna har det malthusianska sambandet mellan inkomst- och befolkningstillväxt brutits. SBL antar helt enkelt att befolkningstillväxten är lika med noll. En ökning av nationalinkomsten kommer därför att resultera i en lika stor procentuell ökning av per capitainkomsten. När handel öppnas i ett tillväxtland omallokeras resurser till exportsektorn, där de ger högre avkastning. Resursbasen ökar och den teknologiska utvecklingen går förmodligen snabbare. Följden blir att nationalinkomsten och tillväxten i ekonomin ökar.

I bokens tredje kapitel presenterar så SBL det som skulle bli hans huvudbidrag till utrikeshandelsteorin: tesen om vad som betingar handeln med industriprodukter. Heckscher-Ohlinansatsen, menar han, förklarar handel med råvaror, där produktionsfaktorn land spelar stor roll, men som förklaring till varför industrivaror byts mot industrivaror duger den inte. För att ett land skall kunna exportera industrivaror krävs att det existerar en tillräckligt stor inhemsk efterfrågan på varorna i fråga (en ”representativ efterfrågan”). SBL antar att den information som finns om utländska marknader är dålig i utgångsläget. Varje ny produkt måste gå igenom en ”försöksperiod” innan dess egenskaper stabiliserats. Producenterna är därför beroende av kontinuerlig information från köparna, och att skaffa denna information direkt på utländska marknader blir för kostsamt. Det är först när produkterna sålts en tid på hemmamarknaden som export blir möjlig. Vilka de potentiella exportprodukterna är bestäms således av den inhemska efterfrågan. Denna efterfrågan bestämmer även den potentiella importen. De potentiella exportvarorna blir därför en delmängd av de potentiella importvarorna.

Mellan vilka länder kommer då handel med industriprodukter att äga

rum? Svaret på denna fråga är, enligt SBL, att ju mer likartad två länders efterfrågestruktur är, desto mer troligt är det att länderna kommer att handla med varandra, och länder på samma per capitainkomstnivå tenderar att ha likartad efterfrågestruktur.² Det är således endast länder inom ett relativt smalt inkomstintervall som kommer att byta industrivaror med varandra. Denna slutsats är precis motsatt den som härleds ur faktorproportionsansatsen, där länder som är rika på kapital tenderar att ha hög per capitainkomst medan länder med rikligt förekommande arbetskraft har låg.

Återstår så frågan om vilka produkter ett visst land kommer att exportera. SBL lämnar inget entydigt svar, men han pekar på förhållanden som skulle komma att bli oerhört betydelsefulla i den senare utrikeshandelslitteraturen: produktdifferentiering, monopolistisk konkurrens och stordriftsfördelar: "Det nästan obegränsade utrymmet för produktdifferentiering – verklig eller framkallad av reklam – skulle, tillsammans med de till synes oinskränkta köparidiosynkراسيerna, möjliggöra en blomstrande handel med vad som praktiskt taget är samma vara" (SBL 1961, s 102). Var exakt de komparativa fördelarna hos ett visst land kommer att ligga blir lite slumpmässigt, men när väl handel har etablerats tenderar en stabilisering av specialiseringsmönstret att äga rum, tack vare förekomsten av stordriftsfördelar å ena sidan och vanebildande reklam å den andra.

SBLs idé framstod länge som ett något udda inslag i den utrikeshandelsteori som så starkt dominerades av faktorproportionsansatsen. I den översikt av utrikeshandelsteori som han publicerade 1964 påpekade Jagdish Bhagwati (1964 s 29) att "fastän den är briljant suggestiv väntar Linders hypotes både på rigorös analytisk formulering och på empirisk verifikation." Det var inte förrän den "nya" utrikeshandelsteori som betonar imperfekt konkurrens och stordriftsfördelar hade gjort entré på scenen som något som liknar en formalisering av SBLs hemmamarknadseffekt gjordes, av Paul Krugman (1980), i en modell där stordriftsfördelar leder till koncentration av produktionen av differentierade produkter i en punkt och förekomsten av transportkostnader gör att denna punkt tenderar att ligga i närheten av den största marknaden för produkterna. Trots detta har det emellertid visat sig svårt att få till stånd några empiriska test som ger klart stöd för SBLs hypotes. När man kontrollerar för sådana faktorer som är korrelerade med per capitainkomstnivå, som geografisk närhet, medlemskap i samma handelsblock etc, tenderar resultaten snarast att kullkasta hypotesen (Deardorff 1984, s 504-506, Leamer och Levinsohn 1995, s 1383), men det är uppenbart att sista ordet ännu inte är sagt i frågan.³

² SBLs inspirationskälla här var Frankel (1943), där detta nämns närmast *en passant*.

³ Det kan kanske vara på sin plats att påpeka att inte heller de försök som under lång tid har gjorts att finna empiriskt stöd för Heckscher-Ohlinteori har gett något otvetydigt stöd för tesen att handel betingas av skillnader i faktorproportioner (se t ex Helpman 1999, Davis och Weinstein 2002).

Handelspolitik för u-länder

Under de tre sommarmånaderna 1963 vistades SBL på FNs ekonomiska sekretariat i Genève. Detta skulle bli upptakten till boken *Trade and Trade Policies for Development* (SBL 1967). Även här manifesteras SBLs tendens att gå mot strömmen, söka en egen väg och ställa etablerade sanningar på huvudet. Utgångspunkten är de idéer om ett ”valutagap” som broms på den ekonomiska tillväxten som hade framförts av Hollis Chenery, (med Michael Bruno (1962), och med Alan Strout (1966)) och av Ronald McKinnon (1964). SBLs bidrag till denna litteratur är att han lägger valutagapet till grund för en plädering för en annorlunda handelspolitisk diskussion än den traditionella.

SBL börjar med Richard Eckaus (1955) observation att det inte finns några substitutionsmöjligheter mellan inhemska och utländska produktionsfaktorer i u-länder. För att produktionen skall öka måste bägge slagen av produktionsfaktorer tillföras. Om inte tillräckligt mycket importerade insatsfaktorer finns att tillgå kan det bli omöjligt såväl att utnyttja redan installerad kapacitet fullt ut som att bygga ut produktionsapparaten och öka tillväxten. Det finns därför, enligt SBL, en minsta nivå på importen som gör det möjligt att realisera ekonomins tillväxtpotential: den nivå som gör det möjligt att utnyttja alla de inhemska produktionsfaktorer som kan mobiliseras.

Exporten begränsas i sin tur dels av låga inkomst- och priselasticiteter i i-länderna, dels av det faktum att u-ländernas per capitainkomster ligger så långt under i-ländernas att det blir mycket svårt att få till stånd en export av industrivaror från de förra till de senare. Exportmaximum kan ligga under importminimum, och då uppstår ett valutagap. Ekonomin stagnerar till följd av brist på utländska insatsvaror. I denna situation blir handelspolitiken central. Utrikeshandel leder då inte till en omallokering av befintliga produktionsfaktorer utan får en ”hävstångseffekt” via import av insatsfaktorer. Handeln blir en ”supertillväxtmotor”.

När ett valutagap existerar är inte konventionell betalningsbalans teori tillämplig. Det går inte att åstadkomma extern balans genom att minska importen utan att detta slår igenom i form av minskat kapacitetsutnyttjande som skapar intern obalans (arbetslöshet), och det går inte att öka exporten genom konventionella åtgärder. I en artikel från 1964 ger SBL och Benjamin Cohen några exempel på okonventionella metoder: påtryckningar på överskottsländer att minska eller avskaffa deras handelshinder, ändring av konsumentsmaken i utlandet genom mässor, handelsmissioner och turistpropaganda som ökar efterfrågan på underskottsländernas export, ekonomisk tillväxt (där enligt SBL de europeiska erfarenheterna från 1950- och 1960-talet tydde på att det gick att få jämvikt i betalningsbalansen utan att minska den inhemska konsumtionen och investeringarna alltför mycket) samt tullunioner.

Idén om tullunioner är central i *Trade and Trade Policies for Development*. De två grundläggande begreppen i teorin för ekonomisk integration är

som bekant handelsalstring (huruvida integrationen leder till ersättning av dyr hemmaproduktion med billigare import) och handelsomfördelning (import från dyrare producenter än tidigare), och om integrationen är önskvärd beror på vilken av effekterna som dominerar. SBL hävdar istället att vad gäller u-länder måste man göra en distinktion mellan handeln dessa länder emellan och deras handel med i-världen. I det senare fallet är den väsentliga importen den som består av insatsfaktorer som bidrar till produktion och tillväxt. Samtidigt importeras emellertid konsumtionsvaror. För att frigöra valuta för import av insatsfaktorer föreslår SBL en reglering av importen av konsumtionsvaror från i-länder. Förutsatt att detta leder till att den härigenom frigjorda valutan inte läcker ut igen utan att motsvarande inkomster i inhemsk valuta sparas eller används till köp av inhemska substitut till de utländska konsumtionsvarorna, kan importen av insatsfaktorer ökas och valutagapet så småningom elimineras och utvecklingsprocessen skjuter fart.

Detta kan emellertid bli svårt eftersom importkonkurrerande industrier i u-länder i regel är lågproduktiva och dessutom troligen själva kräver importerade insatsfaktorer. I denna situation kan det lätt bli så att mer valuta förbrukas genom import av insatsfaktorer än vad som sparas via minskad import av konsumtionsvaror. Det kan då bli aktuellt att förbjuda medborgarna att ackumulera tillgångar utomlands, att ta hem de tillgångar som redan finns, att skaffa mer bistånd och att låna utomlands eller uppmuntra utländska investeringar. På denna punkt kommer också tullunioner in i bilden. U-länderna (helst alla u-länder) bör bilda en tullunion med varandra. En union skulle underlätta anskaffningen av lämpliga substitut till konsumtionsvaror som importeras från i-länderna och dessutom ge producenter i u-länderna en möjlighet att realisera stordriftsfördelar. Detta kräver planering som koordineras mellan olika länder. SBL föreslår därför förutom tullunionen och en multilateral betalningsunion som underlättar klareringen av transaktioner mellan u-länderna en ”internationell planeringsunion”. Han menar att det inte spelar någon roll att detta leder till handelsomfördelning. Det centrala är att åstadkomma en ökning av resursbasen. I ett tillväxtperspektiv kan det således vara berättigat att tala om ”effektiv handelsomfördelning”.

Trade and Trade Policy for Development är den av SBLs fyra huvudböcker som stått sig sämst. Anledningen till att boken känns mer daterad än hans andra skrifter är framför allt att den empiriska verkligheten inte stämmer överens med tvågapsmodellen. Ansatsen kom till vid en tid då det rådde ”elasticitetss pessimism” inom utvecklingsekonomin. Det var detta som låg bakom doktrinen om balanserad tillväxt: en bred satsning på hemmamarknaden, och idén om en av efterfrågan begränsad export spelar som vi har sett en central roll även i tvågapsmodellen. ”Den yttre miljön liknar den som ett system som är utsatt för en belägring eller en blockad skulle stå inför” (Findlay 1984). Under 1960- och 1970-talet expanderade emellertid världshandeln. Efterfrågesidan visade sig således mindre problematisk än

vad tvågapsansatsen ger vid handen, och under de år som därefter gått har inte minst länderna i Ost- och Sydostasien visat att det går att bryta igenom ”exporttaket”.⁴ Vad som blir viktigt är förmågan att luckra upp de flaskkallar på exporten som kan finnas i den inhemska produktionsstrukturen, t ex bristande flexibilitet i resursallokeringen.

Den rastlösa välfärds människan

En bok som däremot känns lika frisk idag som när den först kom ut är *Den rastlösa välfärds människan* (1969). Den är stundtals lysande. Associationerna flödar, språket är fyndigt och läsaren ler igenkännande åt exemplen från vardagslivet. Här visar SBL hur man kan tillämpa enkel ekonomisk teori på ett problem av stor relevans för de flesta moderna människor i industriländerna: den tilltagande knappheten på tid. Den direkta idén till skriften hade han fått från en obskyr skrift av Roy Harrod (1958), men hans vistelse på Columbiauniversitetet 1962–63 bör ha varit minst lika stimulerande. Där fanns en seminarierie i arbetsmarknadsekonomi där bl a Jacob Mincer och Gary Becker deltog, där var och en ”kanske till en början oberoende men därefter allt mindre och mindre” arbetade med att systematiskt ”införa tidskostnader i beslut som rör aktiviteter utanför arbetet” (Becker 1965, s 494). Detta seminarium avkastade de två välkända standardverken av Mincer (1963) och Becker (1965).

Enligt SBL har den ekonomiska tillväxten medfört att knappheten på tid har ökat. Avkastningen på arbetstid ökar genom att produktiviteten stiger. Detta gör det nödvändigt att öka avkastningen även på andra aktiviteter än arbete. Problemet med konsumtion är emellertid att den tar tid, och att olika varors tidsanspråk varierar avsevärt. För att öka avkastningen på den tid som inte används för arbete tenderar konsumenterna att konsumera en ökad mängd varor per tidsenhet.

Varurikedomen ökar knappheten på tid. Tidsöverflöd existerar endast i länder med låga inkomster. Där förekommer dold arbetslöshet och det behövs inga särskilt precisa metoder för att mäta tid. Helgdagarnas antal är stort. När inkomsterna stiger ökar så knappheten på tid, och i rika länder är denna knapphet påtaglig: ”Fickkalendern blir vår mest betydelsefulla bok. Om den kommer bort är dess ägare bortkommen” (SBL 1969, s 31).

Det är inte givet att ökad produktivitet kommer att leda till att människor arbetar mindre. Ju fler varor man äger desto mer tid tenderar det att gå åt till att ta hand om dem. Hemarbetet ökar då lätt. Underhållsfunktioner är svåra att mekanisera, åtminstone i hushållet som ju karakteriseras av smådrift. Om man samlar på sig varor snabbare än man minskar underhål-

⁴ Tvågapsmodellerna tar ingen hänsyn till förändringar i relativa priser. Ronald Findlay (1971) har visat att när importvaror kan användas såväl för konsumtion som för investeringar (SBLs fall) kommer en ökning av den inhemska sparkvoten att leda till en ökning av tillväxttakten även om importvaror och inhemska varor måste användas i fixa proportioner inom produktionen, förutsatt att det går att handla. I värsta fall försämras landets bytesförhållande (terms-of-trade), men detta kan inte bromsa expansionen helt. I bästa fall förbättras det och förstärker den expansiva effekten av ökat sparande.

let per vara ökar den tid som går åt till underhåll. En del av detta underhåll kan köpas utifrån, men en hel del utför man själv. Till detta bidrar inte minst skatterna. Alternativt minskar man underhållet och köper nya varor när de gamla förslitits. Som det verkar ökar servicekvantiteten medan kvaliteten minskar när inkomstnivån ökar. SBL (1969, s 54) talar om "serviceförfall i servicesamhälle". Den personliga apparitionen blir lidande, matstandarden sjunker, vi har inte tid att äta, barnen får mindre tid, vi skaffar färre barn och vi ägnar mindre tid åt omvårdnaden av våra gamla. Både barn och gamla sköts i ökad utsträckning via offentliga tjänster, men dessa tjänster blir lätt sämre över tiden därför att volymen ökar.

Även besluts kvaliteten försämras. Alla individer måste fatta beslut t ex om vad de skall konsumera, men när inkomsterna ökar kommer alternativkostnaden för att samla in information också att öka. Därför kommer mindre tid att spenderas på varje inköpsbeslut än tidigare. Det är bara irrationella konsumenter som skaffar sig fullständig information om de varor de funderar på att köpa. Vi får ett "beslutsförfall i en beslutsekonomi" (SBL 1969, s 82).

Konsumenterna tenderar också att ersätta tid med varor, dvs varukonsumtionen per tidsenhet ökar. Mer än en typ av vara konsumeras samtidigt (man äter framför TVn). Alternativt konsumeras varorna en i taget, men under kortare tidsperioder, vilket minskar utnyttjandegraden vad beträffar varaktiga konsumtionsvaror. Huruvida nettoresultatet blir att den totala konsumtionstiden ökar går emellertid inte att avgöra. En ökad varuintensitet i konsumtionen påverkar nämligen olika konsumtionsaktiviteter olika. Vad som står klart är dock att en del av dessa framstår som inferiöra när inkomsterna ökar. Hit räknar SBL bordets nöjen, och i viss mening även sängens. Folk slutar inte älska för att deras inkomster ökar, men "mindre tid ägnas åt förberedelserna och åt avnjutandet" (SBL 1969, s 95). Mot detta kan man ställa de aktiviteter som tenderar att få mer tid: sådana aktiviteter där man lätt kan öka varumängden per tidsenhet. Kulturtiden minskar däremot sannolikt. "Att odla sin själ är helt enkelt en inferiör aktivitet" (SBL 1969, s 102). De kulturaktiviteter som är mindre tidskrävande (se på konst) tenderar att driva ut de mer tidskrävande (romanläsning). Böckerna blir stående olästa.

I förlängningen av den tilltagande tidsknappheten ligger frågan om det kan finnas något maximum för konsumtionen. Kommer marginalnyttan av konsumtion att drivas ner till noll, och kommer i så fall intresset för ekonomisk tillväxt att avta? SBL menar att vad den senare frågan anbelangar är det snarast tvärtom. I och med att inkomstökningarna har avtagande marginalnytta genom att tidsknappheten ökar tvingas man öka inkomstillväxten för att man skall kunna öka den materiella standarden. I värsta fall kommer tillväxtmanin att drivas så långt att det påtagligt går ut över miljön. Människan hamnar i en "ny" form av ekonomiskt slaveri. Hon blir tidens fånge. "Tidsjakt kan vara lika förödande för mänsklig tillvaro som den traditionella hungerpiskan" (SBL 1969, s 152).

In i politiken

SBL kom in i riksdagen i andrakammarvalet 1968, för Högerpartiet, som i början av 1969 skulle byta namn till Moderata samlingspartiet. Hans rikspolitiska karriär gick snabbt. Jungfrutalet den 12 mars 1969 (*Riksdagens Protokoll* 1969, s 60-65) bestod i en svidande kritik mot den socialdemokratiska regeringen för dess agerande i den s k Duroxaffären. I december 1968 hade ett avtal träffats om att Gullhögens bruk skulle köpa det statsägda betongföretaget Durox i Skövde för 30 miljoner. Staten skulle inträda som delägare i Gullhögen. Ett hundratal arbetare och ca 40 tjänstemän skulle friställas (*Anno* 1969, s 56).

I sitt anförande påvisade SBL att statens förlust på affären skulle uppgå till minst 64 miljoner i stället för redovisade 44 och kritiserade i detalj den statliga driften av Durox. Informationen runt hela affären hade varit bristfällig. SBL hittade inga försonande drag i den, utan beklagade att han blivit tvungen att ägna sitt jungfrutal åt ”att diskutera en föga jungfrulig verksamhet” som ”kommit att straffa oskyldiga, nämligen de anställda i det ... socialistiska experimentet och skattebetalarna” (*Riksdagens Protokoll* 1969, s 60, 65).

Talet gav starkt eko. Omedelbart efter SBL tog Bertil Ohlin till orda och lyckönskade nykomlingen till ”ett av de tyngst vägande jungfrutal vi har hört i denna kammare på rätt lång tid” (*Riksdagens Protokoll* 1969, s 65). SBLs inlägg fick industriministern, Krister Wickman, fullständigt på defensiven. Han urskuldade sig med att han inte haft tillfälle att följa debatten eftersom han själv tillhörde första kammaren, undvek att bemöta SBLs sakargument och gick över till några allmänna reflexioner över Duroxaffären. Beräkningarna hänsköt han till revisorerna (*Riksdagens Protokoll* 1969, s 69-75).

Året efter led Moderata samlingspartiet en svidande förlust i riksdagsvalet. Läget inom partiet var spänt. Den ”ljusblå” partiledaren Yngve Holmberg drog inte jämnt med den ”mörkblå” förste vice ordföranden, Gösta Bohman. En extra partistämma inkallades. Bohman ställdes mot Holmberg som partiledarkandidat. SBL hade av valberedningen enhälligt föreslagits som förste vice ordförande. På en direkt fråga förklarade SBL, med en dunkel formulering, att det var ”med en viss tvekan” som han stod till förfogande om Holmberg blev partiledare. Yngve Holmberg röstades bort och ersattes av Bohman (Bohman 1983, s 30-31, 49-51). SBL blev förste vice ordförande – en post som han behöll fram till 1981.

SBL kom i riksdagen att sitta i finansutskottet. Sina politiska sporrar tjänade han på att fortsätta linjen från jungfrutalet: på att kritisera den socialdemokratiska näringspolitik som under 1970-talet drevs framför allt av industriministern, Krister Wickman. Han gick emot den rådande tidsandan och förespråkade avreglering och privatisering i stället för statsföretag. 1976 blev det regeringsskifte. SBL var en given kandidat till en statsrådspost, men Thorbjörn Fälldin kände stark tvekan till att ha honom som industriminister, ”med hänsyn till hans mångåriga hårda och effektiva kritik av den tidigare regeringens industripolitik” (Bohman 1984, s 159).

SBL blev i stället handelsminister i den första Fälldinregeringen, som satt fram till 1978. Industripolitiken fick vila. Efter den ettåriga parentesen med en av Ola Ullsten ledd folkpartistisk minoritetsregering återvände han till samma post i den andra Fälldinregeringen, fram till 1981.

Staten, makten och välfärden

SBLs verksamhet som politiker satte naturligtvis sina spår också i hans publicistiska verksamhet. I två skrifter (SBL 1970, 1983) går han till storm mot vad han uppfattar som en alltför långt driven och alldeles för centraliserad statsmakt. I *Statsmakt eller maktstat*, skriven vid en tidpunkt då idéerna från det radikala året 1968 hade fått fullt genomslag, kontrasterar han den socialdemokratiska maktstaten och den frihetliga, borgerliga livssynen mot varandra.

Socialdemokratin var runt 1970, enligt SBL, i färd med att bygga upp en maktstat som gjorde en klar distinktion mellan det styrande ”gardet”, ”folket” och en grupp benämnd ”operatörerna”. Folket representeras endast av gardet och folkviljan kan endast uttryckas genom gardet. Operatörerna (kapitalisterna och dem närstående grupper) är dels bra att ha för gardet att skylla på, dels klarar de av vissa kvalificerade uppgifter. Socialdemokratin har skapat en genompolitiserad, toppstyrd maktstat, där även familje- och konsumtionsbeslut i stor utsträckning socialiseras, samtidigt som skatetrycket höjts och vägen mot en socialisering av produktionsapparaten via AP-fonderna och en ”aktiv näringspolitik” hade beträffats.

Denna maktstat korrumpierar statsmakten och måste begränsas till de områden där statliga interventioner är nödvändiga. Maktstaten blandar två funktioner: myndighetens och företagarens: ”Staten fungerar illa som myndighet när den själv är företagare och den fungerar illa som företagare när den är politiskt styrd myndighet” (SBL 1970, s 70–71). Ett näringsliv som ägs och förvaltas av staten har ingen stark kontrollerande myndighet.

Mot socialdemokratisk maktfullkomlighet ställer SBL det fria, borgerliga samhället. I detta råder maktindelning. Näringslivet kontrolleras på tre sätt: uppifrån av staten, från sidan av konkurrensen och inifrån av facket och de anställda. Ägandet sprids till en vid krets av medborgare i stället för att koncentreras till staten. Den naturliga familjesolidariteten utnyttjas i barn- och äldreården i stället för att strypas av det offentliga. Grunden utgörs av en positiv människosyn – en tro på att människan är kapabel att se till sitt eget och sina närmastes bästa.

Tretton år senare återkom SBL i *Den hjärtlösa välfärdsstaten* till tankarna från 1970. Målet för attacken är den socialpolitik som bedrivs av den välfärdsstat som står i bjärt kontrast till det genuina välfärdssamhället. Den förra koncentrerar välfärdssatsningarna till stat och kommun och bromsar initiativ från medborgarna själva. Individerna passiviseras. Den fördelning som åstadkoms är en ”måfåfördelning”, utan någon som helst garanti för att åtgärderna når de grupper där nöden är störst. I välfärdssamhället däremot,

finns många olika sociala skyddsnät, enskilda – utgående från människors egna ansträngningar – lika väl som offentliga.

Välfärdsstatens problem är att den förutsätter ett högt skattetryck även på vad som sedermera skulle komma att kallas ”vanliga” inkomstnivåer. Härigenom sätts individerna ur stånd att ta hand om sig själva. Det blir nödvändigt att transferera pengarna tillbaka till samma skattebetalare under samma tidsperiod. Låginkomsttagare pressas av skattetrycket och höginkomsttagare blir bidragstagare. Den ”inlärda hjälplösheten” breder ut sig. Människorna tror inte längre att de kan påverka sin egen livssituation. Välfärdsstatens socialpolitik är misslyckad. Ju mer som flyttas över på stat och kommun, desto mindre kontakt blir det över generationsgränserna och desto mindre av den omsorg som aldrig en marknad eller en administrativ process kan tillgodose. Detta blir en tragedi, framför allt för de gamla.

Förr eller senare kommer de stigande marginalkostnaderna för välfärden att överskrida den avtagande marginalnyttan, så att de ökade statliga sociala utgifterna minskar välfärden. SBL menade att i praktiken hade detta tillstånd redan uppnåtts. En starkt bidragande anledning var att skattetrycket hade minskat individernas egna möjligheter att göra något samtidigt som individen såg mindre och mindre orsak att ta egna initiativ.

Välfärdssamhället grundas i sin tur på ett större mått av medmännisklighet, och denna medmännisklighet hindras inte av skattetryck, likriktning och andra hinder för enskilda initiativ. Välfärdsansträngningen decentraliseras och diversifieras, och den tillväxt som är grundförutsättningen för social välfärd obstrueras inte.

Professor

1973 kallades SBL till en biträdande professur i internationell ekonomi vid Handelshögskolan. Detta var inte helt problemfritt. Året före hade han knappt förlorat konkurrensen om en professur i nationalekonomi till Karl Jungenfelt, men Handelshögskolans rektor, Per-Jonas Eliäson, ansåg det befogat att befordra även docenten SBL. Sakkunniga var Göran Ohlin och Assar Lindbeck. Ohlin ansåg att SBL tveklöst var kompetent för tjänsten, men att det var lärarrådets ensak att pröva om han förtjänade att kallas. Lindbeck menade likaså att SBL med bred marginal var kompetent inom sitt specialområde, men tyckte att det räckte med de två specialtjänster inom internationell ekonomi som redan fanns i Sverige – Torsten Gårdlunds i Lund och hans egen. Han menade också att man borde avstå från kallelse för att inte sprida misstankar om att Handels ville inskränka konkurrensen om tjänster. Lindbeck föreslog att skolan i stället borde inrätta en tjänst i nationalekonomi.

Den nyutnämnde professorn, Jungenfelt, skrev i sin tur ett eget brev, där han också motsatte sig såväl kallelse som inrättande av en specialtjänst i internationell ekonomi. Han föreslog att en biträdande professur skulle inrättas i nationalekonomi och att denna tjänst skulle tillsättas efter ansökningsförfarande. Lärarrådet beslöt emellertid att kalla SBL till en biträ-

dande professur (Protokoll 1973), vilken han tillträdde 1974. Under 1978 befordrades han till professor.

Stilla Havets århundrade

SBL såg tidigt vilken betydelse de asiatiska länderna skulle få i världsekonomin under de sista decennierna av 1900-talet. Efter att ha avgått som förste vice partiordförande var han 1982-83 gästforskare vid Hoover Institute på Stanforduniversitetet och skrev då boken *The Pacific Century* (SBL 1986a) (*Den nya Nya världen* (SBL 1986b), se också SBL 1985, Andersson och SBL 1991). Där proklamerade han att Stilla Havets århundrade var inne. Världens ekonomiska tyngdpunkt var på väg att förskjutas från Europa och den amerikanska atlantkusten till de asiatiska stillahavsländerna, med deras höga tillväxt i såväl produktion som export.

SBL såg Asien både som ett löfte och som ett hot. Stillahavsasien utmanade de traditionella i-länderna inte bara teknologiskt, utan även genom sitt ekonomiska system: marknadsekonomi, få snedvridningar i prissystemet, effektiv resursallokering, konkurrens, exportorientering, små offentliga sektorer och fasta ekonomisk-politiska spelregler. De asiatiska länderna skilde sig åt sinsemellan, men alla hade dessa karakteristika gemensamt. Det asiatiska systemet var inte bara Japan, och det var egentligen heller inget nytt system. De asiatiska stillahavsländerna hade importerat kapitalismen från väst. De väsentliga ingredienserna i systemet gick således att kopiera. Härigenom kom de att utöva en demonstrationseffekt på andra länder i u-världen. Framför allt var deras system överlägset den inåtriktade planeringsinriktade ekonomi som återfanns i många länder i tredje världen. På så sätt utgjorde de asiatiska länderna ett löfte.

Samtidigt var det emellertid lätt att se dem som ett hot mot produktionen och sysselsättningen i de västländer som själva hade avlägsnat sig från den kapitalistiska modell de en gång skapat, och som följaktligen hade lätt för att reagera genom handelshinder och protektionistiska åtgärder. Detta är olyckligt, eftersom genom utrikeshandeln tillväxt i en region kan stimulera tillväxt på andra ställen. Expansionen i stillahavsområdet leder till en vidgning av exportmarknaderna för länder utanför regionen. Samtidigt ökar regionens expansion konkurrenstrycket och stimulerar andra länder till ökade ansträngningar. Detta klarar ekonomier som är öppna och har anpassningsförmåga, men inte ekonomier som valt att sluta sig inåt och reglera bort flexibiliteten, främst de europeiska länderna. Det är dessa svagheter som de asiatiska ländernas utmaning har avslöjat, och som måste mötas genom åtgärder som ökar förändringsförmågan, inte genom hinder för handelsutbyte. Detta skulle få negativa konsekvenser för alla parter.

Rektor på Handels och parlamentariker i EU

1986 lämnade SBL riksdagen för att bli rektor på Handelshögskolan, som han satte igång med att stöpa om efter eget skön. Han var entreprenör. Egensinnet var stundtals formidabelt. Kom man in till honom på fel dag

kunde man lika gärna vända direkt, med oförrättat ärende. Det var som att tala till en vägg. Var han på ”rätt” humör var han älskvärdheten själv och då gick det i regel bättre. På sextioårsdagen saluterades han av studenterna med ”I Did It My Way”. Precis som Frank Sinatra ville han ha kontrollen. Stor var emellertid även dynamiken. Det var mycket som hände under hans år i rektorsstolen. Ofta gick det för fort. Idémannen kastade fram någon hisnande tulipanaros som han sedan överlämnade till någon annan att förverkliga.

Mycket förverkligade han dock själv. Ambitionsnivån på skolan höjdes: ”Världsklass”. Avtalet mellan Handels och staten förhandlades om. Finansieringen stärktes genom ett vidareutbildningsprogram, Executive Education, och ett företagspartnerprogram sattes igång. Civilekonomprogrammet utvidgades och moderniserades. Nya centra, t ex Centrum för Hälsoekonomi, och institutioner skapades. Institutioner fusionerades. Nya lärare och forskare rekryterades och lönenivån höjdes. Det internationella studentutbytet utvidgades och allt fler kurser kom att hållas på engelska. Handels gick med i flera internationella nätverk. Tanken om ”Stilla Havets århundrade” omsattes 1992 i ett institut för Japanstudier vid Handelshögskolan, och 1993 upprättades en filial till Handelshögskolan i Riga med studenter från alla de tre baltiska staterna.

Under samma period (1991–94) var SBL ordförande i Riksbanksfullmäktige, under den bekymmersamma tid med stor oro på de europeiska valutamarknaderna då kronan på hösten 1992 kom under stark attack från utländska storspekulanter. Han bidrog till att värna Riksbankens oberoende i augusti 1994 då han medverkade till att höja räntan en månad före riksdagsvalet – vid en tidpunkt som var synnerligen olämplig för den borgerliga regeringen.⁵

SBL lämnade rektorsposten på Handelshögskolan 1996, efter att föregående höst ha valts till Europaparlamentet för Moderaterna, vars delegationsledare han blev. Han blev också vice ordförande i European People’s Party, den partigruppering som Moderaterna tillhör. Han satt där tills cancer gjorde det omöjligt, på våren 2000.

SBLs sista bok (1999) är en samling tidningsartiklar om Sveriges arbete inom EU. Från sin utkikspunkt i parlamentet gisslar han obarmhärtigt EU-motståndarna – ”vad skall de där att göra?” – och det han uppfattar som deras ”dubbelspel”: å ena sidan den negativa inställningen till EUs idé, å andra sidan deras iver att stödja en rad klåfingriga regleringar i frågor där subsidiaritetsprincipen borde gälla: att sådant som bäst sköts på nationell eller lokal nivå också hanteras där i stället för av EU. För SBL handlade EU om fred och samarbete, om att bryta ner barriärer, om att spilla svett, inte blod.

***

⁵ Intervju med Krister Andersson, 24 maj 2001.

Som ekonom hade SBL sina starka och sina svaga sidor. Mellan 1969 och 1973 blev han sakkunnigbedömd vid tre professorstillsättningar (Stockholms universitet, Uppsala, Handelshögskolan) och en biträdande professur (Handelshögskolan). De sakkunniga vid dessa tillsättningar⁶ var rörande eniga om hans förtjänster, kreativ fantasi, kritisk ådra, självständighet och djärvhet, men han fick hela tiden påskrivet för oprecisa referat av andras teorier och brist på analytisk stringens i de egna verken. De som uppskattade honom gjorde detta därför att de såg synpunkts- och uppfinningsrikedom som mera betydelsefulla än förmåga till petig, formell analys:

Den ekonomiska vetenskapen har behov inte endast av skickliga analytiker utan även av forskare med fantasifull och kreativ begåvning. Uppställandet av nya fruktbärande hypoteser är ju av helt fundamentalt betydelse för vetenskapens utveckling och den som dokumenterat sin skicklighet på det området bör enligt min mening kunna anses som kompetent för en professur även om hans analytiska förmåga inte ligger på toppen

skrev Ragnar Bentzel i sitt sakkunnigyttrande 1969.

Självfallet retade de negativa påpekandena SBL. Det var uppenbart. Samtidigt undrar jag om han egentligen brydde sig så mycket om dem. De som anklagade SBL för att vara dålig teoretiker var till stor del ute i ogjort ärende. Nationalekonomer har en enastående förmåga att röra ihop begreppen teori och modell. Det råder inte någon tvekan om att SBL var en person som tänkte teoretiskt. Däremot var han ingen modellsnickare. Det var gnistorna och idéerna som fascinerade honom – upptäckarglädjen, uppställandet av hypoteser och teorier, och skrivarglädjen. För petitesserna hade han ingen tid.⁷

SBLs skrifter är fortfarande högst läsvärda. De känns friska efter upp till fyrtio år, till och med de politiska pamfletterna som ju tillhör en genre som obönhörligen brukar dateras när tiden går. Det är mycket i hans böcker som är ofullgånget, men häri ligger också en del av charmen. Det är ingen tillfällighet att SBLs böcker har översatts till ett antal språk. De utövar i sina bästa stunder ”det gåtfulla djupsinnets lockelse”, för att låna ett uttryck av Georg Henrik von Wright (1993, s 25). Precis som är fallet med t ex Douglass Norths eller Mancur Olsons verk sätter de läsarens fantasi i rörelse och får honom att börja fundera över implikationer och användningsområden.

SBL framstår delvis som en motsatsernas man: en radikal konservativ. Han ifrågasatte ständigt etablerade sanningar. Samtidigt såg han konser-

⁶ Ragnar Bentzel, Leif Johansen och Björn Thalberg; Harald Dickson, Jørgen Gelting, Assar Lindbeck; Lindbeck, Göran Ohlin, Thalberg; Lindbeck, Ohlin. Jfr också Johansens (1962) recension av SBLs avhandling.

⁷ Möjligen kan man, som Leif Johansen antydde i sitt sakkunnigyttrande över professuren på Stockholms universitet 1969, tolka SBLs lilla not om ekonomisk metod (SBL 1964), där han diskuterar förhållandet mellan teorier med högt förklaringsvärde men också hög komplexitet, och teorier med högre grad av enkelhet, som en bekräftelse på detta.

vatismen som ett sätt att använda gjorda erfarenheter för att åstadkomma framsteg. De som kände personen SBL utan att ha läst hans skrifter skulle bli förvånade av att läsa hans sextiototalproduktion om utrikeshandel, där han inte bara pläderar för tullar och bistånd i u-landssammanhang utan också för överstatlig koordinering och planering. I sin politiska gärning och i sina senare skrifter hyllade han ju frihandelns och marknadsekonomins principer. Dessa motsatser är emellertid delvis skenbara. Det gällde att låta frågorna bestämma politiken, något som kanske bäst kommer fram i hans korta tidningsartiklar om EU. Regleringar är varken generellt bra eller generellt dåliga. Det viktiga är att veta när man bör gripa in och när det är bättre att avstå. Regler gör det ibland lättare för marknadsekonomi och frihandeln att fungera, men långt ifrån alltid, och allra minst när de blir till självändamål och maktdemonstrationer.

Vill man, kan man se hela SBLs karriär som en tillämpning av tidsallokerings teorin. ”Fullpackade program kan medföra att man kastar sig mellan uppgifterna och utför mindre än vad som vore möjligt” (SBL 1969, s 33). Han själv betade av sina intressen, ett i taget, utan att sprida sig över alla möjliga fält: först avhandlingen, därefter u-ländernas handelspolitik, sedan tidsallokeringen och den politiska karriären. När han lämnade riksdagen var det de asiatiska frågorna som lockade honom, därefter Baltikum och EU. Han sade före sin död till sina närmaste att han hade haft ett bra liv. Det syntes på honom att han var nöjd. Han hade disponerat den utmätta tiden väl.

Andersson, T och S Burenstam Linder (1991), *Europe and the East Asian Agenda*, The European University Institute, Florence.

Anno 68, (1969), Årskalender, Förlagshuset Norden, Malmö.

Becker, G S (1965), ”A Theory of the Allocation of Time”, *The Economic Journal*, vol 75, s 493-517.

Bergström, V (2001), ”Självständiga centralbanker i demokratier?”, *Penning- och valutapolitik*, vol 12, s 5-18.

Bhagwati, J (1964), ”The Pure Theory of International Trade: A Survey”, *The Economic Journal*, vol 64, s 1-84.

Bohman, G (1983), *Så var det*, Bonniers, Stockholm.

Bohman, G (1984), *Maktskifte*, Bonniers, Stockholm.

Burenstam Linder, S (1958), *Ekonomiska unioner*, licentiatavhandling, Handelshögskolan i Stockholm.

Burenstam Linder, S (1961), *An Essay on Trade and Transformation*, Almqvist och Wiksell, Uppsala

Burenstam Linder, S (1964), ”A Diagrammatical Note on Theory”, *Ekonomisk Tidskrift*, vol 66, s 203-207.

Burenstam Linder, S (1967), *Trade and Trade Policy for Development*, Praeger, New York.

Burenstam Linder, S (1969), *Den rastlösa välfärds människan. Tidsbrist i överflöd – en ekonomisk studie*, Bonniers, Stockholm.

Burenstam Linder, S (1970), *Statsmakt eller maktstat?*, Almqvist och Wiksell, Stockholm.

Burenstam Linder, S (1971), ”Trade and Technical Efficiency”, i Bhagwati, J N, R W Jones, R A Mundell och J Vanek (red), *Trade, Balance of Payments and Growth. Papers in International Economics in Honor of Charles P Kindleberger*, North-Holland, Amsterdam.

Burenstam Linder, S (1983), *Den hjärtlösa välfärdsstaten*, Timbro, Stockholm.

Burenstam Linder, S (1985), ”Pacific Protagonist - Implications of the Rising Role of the Pacific”, *American Economic Review*, vol 75, s 279-284.

Burenstam Linder, S (1986a), *The Pacific Century: Economic and Political Consequences of Asian Pacific Dynamism*, Stanford University Press, Stanford.

Burenstam Linder, S (1986b), *Den nya Nya världen. De ekonomiska och politiska konsekvenserna av den dynamiska utvecklingen i Stillhavetsregionen*, Timbro, Stockholm.

REFERENSER

- Burenstam Linder, S (1999), *Sverige på plats - i EU och Europaparlament*, Moderaterna, Stockholm.
- Burenstam Linder, S och B J Cohen (1964), "Balance of Payments Adjustment in a Disequilibrium System", *Kyklos*, vol 17, s 83-89.
- Chenery, H B och M Bruno (1962), "Development Alternatives in an Open Economy: The Case of Israel", *Economic Journal*, vol 72, s 79-103.
- Chenery, H B och A M Strout (1966), "Foreign Assistance and Economic Development", *American Economic Review*, vol 56, s 679-733.
- Cyert, R M och J G March (1963), *A Behavioral Theory of the Firm*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Davis, D R och D E Weinstein (2002), "What Role for Empirics in International Trade?", i Findlay, R, L Jonung och M Lundahl (red), *Bertil Ohlin: A Centennial Celebration (1899-1999)*, MIT Press, Cambridge, MA och London.
- Deardorff, A V, (1984), "Testing Trade Theories and Predicting Trade Flows", i Jones, R W och P B Kenen (red), *Handbook of International Economics, Volume I*, North-Holland, Amsterdam.
- Eckaus, R S (1955), "Factor Proportions in Underdeveloped Areas", *American Economic Review*, vol 45, s 539-565.
- Findlay, R (1971), "The 'Foreign Exchange Gap' and Growth in Developing Economies", i Bhagwati, J N, R W Jones, R A Mundell och J Vanek (red), *Trade Balance of Payments and Growth. Papers in International Economics in Honor of Charles P. Kindleberger*, North-Holland, Amsterdam.
- Findlay, R (1984), "Growth and Development in Trade Models", i Jones, R W och P B Kenen (red), *Handbook of International Economic, Volume 1*, North-Holland, Amsterdam.
- Frankel, H. (1943), "Industrialisation of Agricultural Countries and the Possibilities of a New International Division of Labour", *Economic Journal*, vol 53, s 188-201.
- Hagen, E E (1959), "Population and Economic Growth", *American Economic Review*, vol 49, s 310-327.
- Harrod, R (1958), (utan titel), i Committee for Economic Development, *Problems of United States Economic Development*, vol 1, s 207-213, New York.
- Helpman, E (1999), "The Structure of Foreign Trade", *Journal of Economic Perspectives*, vol 13, s 121-144.
- Johansen, L (1962), Recension av *An Essay on Trade and Transformation* av Staffan Burenstam Linder, *Statsökonomisk Tidskrift*, vol 76, 127-129.
- Krugman, P R (1980), "Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade", *American Economic Review*, vol 70, s 950-959.
- Leamer, E E och J Levinsohn (1995), "International Trade Theory: The Evidence", i Grossman G M och K Rogoff (red), *Handbook of International Economics, Volume 3*, North-Holland, Amsterdam.
- Leibenstein, H (1954), *A Theory of Economic-Demographic Development*, Princeton University Press, Princeton.
- McKinnon, R I, (1964), "Foreign Exchange in Economic Development and Efficient Aid Allocation", *Economic Journal*, vol 74, s 388-409.
- Mincer, J (1963), "Market Prices, Opportunity Costs, and Income Effects", i *Measurement in Economics. Studies in Mathematical Economics and Econometrics in Memory of Yehuda Grunfeld*, Stanford University Press, Stanford.
- Nelson, R R (1956), "A Theory of the Low-Level Equilibrium Trap in Underdeveloped Countries", *American Economic Review*, vol 46, s 894-908.
- Protokoll fört vid sammanträde med Handelshögskolans i Stockholm lärarråd den 19 december 1973.
- Riksdagens Protokoll*, (1969), Andra Kammarerna, nr 10, Stockholm.
- von Wright, G H (1993), *Logik, filosofi och språk. Strömningar och gestalter i modern filosofi*, Nya Doxa, Nora.